

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Sevda Abasqulu qızı Xələfova

Bakı Dövlət Universiteti

*Kitabxana-informasiya resurslarının idarə edilməsi
kafedrasının müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

UDC 027.54

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEV
VƏ AZƏRBAYCANDA KİTABXANA İŞİNİN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə: Məqələdə ümummilli lider Heydər Əliyevin mədəniyyətin tərkib hissəsi olan kitabxana quruculuğu sahəsindəki müstəsna xidmətləri ümumiləşdirilir. Burada Sovet hakimiyyəti dövründə və müstəqillik illərində Azərbaycanda kitabxanaların qorunub saxlanılması, kitabxanaların maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, kadrlar potensialının artırılması, kitabxanaçılıq sahəsində dövlət siyasətinin formalaşdırılması ilə bağlı Heydər Əliyevin ideyaları şərh edilir.

Açar sözlər: Ümummilli lider Heydər Əliyev, kitabxana işi, maddi-texniki baza, kadrlar potensialı, kitabxana işi sahəsində dövlət siyasəti.

Sevda Abasqulu gizi Khalafova

National leader Heydar Aliyev

and directions of development of library work in Azerbaijan

Abstract. The article summarizes the outstanding merits of the national leader Heydar Aliyev in the field of library construction, which is an integral part of culture. It interprets the ideas of Heydar Aliyev on the preservation of libraries in Azerbaijan during the years of Soviet power and independence, strengthening the material and technical base of libraries, increasing human resources, and shaping the state policy in the field of librarianship.

Key words: National leader Heydar Aliyev, librarianship, material and technical base, personnel potential, state policy in the field of librarianship.

Севда Абасгулу кызы Халафова

Национальный лидер Гейдар Алиев

и направления развития библиотечной работы в Азербайджане

Резюме: В статье обобщаются выдающиеся заслуги общенационального лидера Гейдара Алиева в области библиотечного строительства, являющегося неотъемлемой частью культуры. В ней

интерпретируются идеи Гейдара Алиева о сохранении библиотек в Азербайджане в годы советской власти и независимости, укреплении материально-технической базы библиотек, повышении кадрового потенциала, формировании государственной политики в области библиотечного дела.

Ключевые слова: общенациональный лидер Гейдара Алиев, библиотечное дело, материально-техническая база библиотек, кадровый потенциал библиотек, государственная политика в области библиотечного дела.

XX əsrin ikinci yarısında və XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycan xalqını dünya miqyasında şöhrətləndirən tarixi şəxsiyyət, görkəmli dövlət, siyasət, elm və mədəniyyət xadimi Heydər Əlirza oğlu Əliyevin adı tarixin səhifələrinə qızıl hərflərlə həkk olunmuşdur. Zəngin və maraqlı həyat yolu keçmiş ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan mədəniyyətinin hamisi və milli mənəvi dəyərlərimizin əvəzsiz təəssübkeşi kimi sonsuz ehtirama layiqdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev deməkdir: "Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mədəniyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daim hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir".

Dahi şəxsiyyətin Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafı sahəsindəki əvəzədləməz xidmətlərini iki mərhələdə ümumiləşdirmək məqsəduşundur.

1) Sovet hakimiyyəti dövründə kitabxana işinin inkişafı istiqamətində Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən tədbirlər;

2) Müstəqillik dövründə kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin formalaşmasında Heydər Əliyevin rolu.

Hələ Sovet dövründə, yəni 1970-1980-ci illərdə Azərbaycan mədəniyyətinin yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmasında, o cümlədən kitabxana sahəsinin inkişafında Heydər Əliyevin mühüm xidmətləri olmuşdur.

Heydər Əliyevin Azərbaycanı hakimiyyətdə olduğu 1969-1982-ci illərdə respublikada 1155 kitabxana tikilib xalqın istifadəsinə verilmişdi. Həmin dövrdə 38,8 milyon nüsxə kitab fonduna malik 4245 kütləvi kitabxana fəaliyyət göstərirdi. 15 il müddətində kütləvi kitabxanaların sayı 1322 ədəd artmış, kitab fondu isə 13,4 milyon nüsxə çoxalmışdı. 1981-ci ildə respublikamızda bütün növdən (kütləvi, elmi, təhsil, texniki və s.) olan kitabxanaların sayı 8905-ə, ümumi kitab fondu isə 29,8 milyon nüsxəyə çatmışdı.

Bundan başqa, orta ümumtəhsil, orta ixtisas və ali məktəb kitabxanaları xeyli inkişaf etmişdi. Əgər 1970-ci ildə respublikamızda 7,9 milyon nüsxə kitab fonduna malik olan 3749 məktəb kitabxanası fəaliyyət göstərirdisə, 1981-ci ildə onların sayı 4238-ə, kitab fondu isə 25,2 milyon nüsxə olmuşdu. Eyni zamanda 6 yeni ali məktəb kitabxanası təşkil edilmiş, onların kitab fondları professor-müəllim və tələbə kollektivinin istifadəsinə verilmişdi [5, s. 25].

Professor Abuzər Xələfov qeyd edir ki, "respublikamız bu göstəricilərə görə də SSRİ respublikaları içərisində əvvəlinci yerlərdən birinə yüksəlmişdi. Bu göstəricilərin arxasında böyük yaradıcı əmək, iqtisadi-mədəni inkişaf, ciddi təşkilatçılıq işi, Azərbaycan mədəniyyətinə, kitab və kitabxana işinə xalq qayğısı, xalqın böyük oğlu Heydər Əliyevin iradəsi dayanmışdı. Kitabxana işi sahəsində əldə edilmiş ciddi nailiyyətlərin, böyük kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində baş verən proseslərin və qazanılmış nailiyyətlərin elmi təhlili məhz bu dövrün (1970-1985) respublikamızda kitabxana işinin tarixində yeni mərhələ – Heydər Əliyev mərhələsi olduğunu söyləməyə imkan verir".

Heydər Əliyev bu dövrdə də Azərbaycanda ali təhsilli kitabxanaçı kadrların hazırlanmasına da xüsusi qayğı göstərirdi. Bu işə öz növbəsində kitabxanaların ali təhsilli mütəxəssislərlə təmin edilməsinə, eləcə də əhalinin ümumi mədəni səviyyəsinin yüksəldilməsinə ciddi təkan verirdi.

Qeyd edək ki, Heydər Əliyev 1969-cu ildə hakimiyyətə gələrkən Azərbaycanda cəmi 3019 kitabxanaçı çalışırdı ki, onlardan yalnız 1436 nəfəri ali təhsilli idi. Ona görə də dahi rəhbər bu sahədə dönüşün yaradılması və kadr hazırlığı istiqamətində vəziyyətin yaxşılaşdırılması üçün qətiyyətli tədbirlər həyata keçirməyə başladı. 1970-ci illərin ortalarından etibarən Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq fakültəsinə tələbə qəbulu planı artırıldı. Burada istehsalatdan ayrılmaqla əyani təhsillə yanaşı, istehsalatdan ayrılmamaqla qiyabi və axşam şöbələrinə də tələbə qəbulu aparıldı. Bununla yanaşı, kənd rayonlarının və ucqar dağ kəndlərinin gəncləri üçün müsabiqədənkənar əlavə qəbul yerləri ayrıldı. Elə bu tədbirlərin nəticəsi olaraq 1980-ci illərin əvvəllərində respublikamızda ali təhsilli kitabxanaçıların ümumi sayı əvvəlki dövrlə müqayisədə xeyli artmışdı.

Milli kitabxanaşünaslıq elminin banisi, professor Abuzər Xələfov "Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi" adlı monoqrafiyasında yazır ki, "ölkəmizdə yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrların hazırlanmasında Heydər Əliyevin xidmətləri əvəzədləməzdir. O, respublikada rəhbərliyə gəldikdən sonra 60-cı illərdə ləğv edilmiş kitabxanaları bərpa etmək, yeni kitabxanalar açmaqla yanaşı, yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrların yetişdirilməsi işinə də xüsusi diqqət yetirməyə başladı. Azərbaycanın kənd rayonlarında yüksək ixtisaslı kadrların olmamasını nəzərə alan H.Əliyev qısa bir zaman içərisində Bakı Dövlət Universitetində fəaliyyət göstərən Kitabxanaçılıq fakültəsinin genişləndirilməsi, onun maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, qəbulun artırılması üçün xüsusi göstəriş vermişdi. Həmçinin H.Əliyevin göstərişi ilə Kitabxanaçılıq fakültəsinə 50 ildən çox müsabiqədənkənar qəbul planı verilmişdi. Bu planda ayrı-ayrı rayonlarla bərabər azsaylı xalqların nümayəndələrinin qəbulu da nəzərdə tutulurdu. Bu tədbir 1970-ci illərdə davam etdiyindən Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq fakültəsi Azərbaycanın kənd rayonları üçün xeyli miqdarda kadr hazırlamağa müvəffəq

oldu. Bütün rayon kitabxanalarını, həmçinin böyük kənd kitabxanalarını ali təhsilli kitabxanaya kadrarla təmin etmək mümkün oldu. Bir qayda olaraq müsabiqədənəkar təhsil alan tələbələr universiteti bitirdikdən sonra istisnasız olaraq öz rayonlarına, kəndlərinə göndərildilər. Bütün bunlar kitabxana işinə H.Əliyev qayğısının böyük nəticəsi idi" [5, s. 23].

Görkəmli alim daha sonra qeyd edir ki, "respublikamız bu göstəricilərə görə də SSRİ respublikaları içərisində əvvəlinci yerlərdən birinə yüksəlmişdi. Bu göstəricilərin arxasında böyük yaradıcı əmək, iqtisadi-mədəni inkişaf, ciddi təşkilatçılıq işi, Azərbaycan mədəniyyətinə, kitab və kitabxana işinə xalq qayğısı, xalqın böyük oğlu Heydər Əliyevin iradəsi dayanmışdı. Kitabxana işi sahəsində əldə edilmiş ciddi nailiyyətlərin, böyük kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin, əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkilində baş verən proseslərin və qazanılmış nailiyyətlərin elmi təhlili 1970-1985-ci illərin respublikamızda kitabxana işinin tarixində yeni mərhələ – Heydər Əliyev mərhələsi olduğunu söyləməyə imkan verir".

O dövrdə Heydər Əliyevin sovet siyasəti fonunda kitabxana işi sahəsində əzmlə həyata keçirdiyi fəaliyyəti bir neçə istiqamətdə xarakterizə etmək olar:

- dövlət büdcəsindən kitabxanaların saxlanılmasına və inkişafına ayrılan xərclərin artırılması;
- yeni nümunəvi kitabxana binalarının tikintisinin genişləndirilməsi;
- kitabxana fondlarının zənginləşdirilməsinə diqqətin artırılması;
- kitabxana işçilərinin, xüsusilə kənd yerlərində işləyən kitabxana əməkdaşlarının ali təhsil almasına əlverişli şəraitin yaradılması;
- tarixi qədim olan iri kitabxanaların yubileylərinin qeyd olunması və s.

Statistik göstəricilərdən aydın olur ki, Heydər Əliyevin məqsədyönlü siyasəti nəticəsində 1976-1980-ci illərdə ölkənin bütün rayon mərkəzlərində dövlət büdcəsi hesabına 415 vahid tipli kitabxana binaları tikilmişdi. 1981-ci ildə təkcə Mədəniyyət Nazirliyinin xətti ilə 80 yeni kitabxana istifadəyə verilmişdi.

Bu dövrdə kitabxana fondlarının artırılmasına, xarici ölkələrdən kitab, jurnal və elmi məcmuələrin alınmasına xüsusi fikir verilirdi. Müqayisə üçün deyək ki, əgər 1923-cü ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının (indiki Milli Kitabxananın) fondunda 20 min 441 nüsxə, 1940-cı ildə 612 min 207 nüsxə kitab var idisə, 1973-cü ildə bu rəqəm 3 milyon nüsxəyə çatmışdı [5, s. 25].

Azərbaycan KP MK bürosunun 19 dekabr 1973-cü il tarixli iclasında M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının 50 illiyinin keçirilməsi barədə qərar qəbul edilmişdi. Respublikamızın ən böyük kitabxanasının yubileyinin dövlət səviyyəsində qeyd olunması xalqımızın mənəvi xəzinəsinin qorunması və inkişafına diqqət və qayğının ən bariz nümunəsi idi.

Sovet hakimiyyəti dövründə Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərliyi illərində kitabxana fondlarının həcmnin artırılmasına, xarici ölkələrdən kitab, jurnal və elmi məcmuələrin alınmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Bütün bunların nəticəsində kitabxanalarının fondlarının zənginləşdirilməsi özünün ən yüksək inkişaf zirvəsinə çatmışdı.

Təəssüflə xatırlatmalıyıq ki, Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin ilk dövrlərində, yeni 1991-1992-ci illərdə Bakı şəhərində, respublikamızın digər bölgələrində mədəniyyət ocaqlarını, o cümlədən kitabxana binalarını ələ keçirməyə çalışırdılar. Professor A.Xələfovun yazdığına görə, "bu dövrdə texniki kitabxanaların illər boyu toplanmış, formalaşmış zəngin fondu və avadanlığı qısa müddət ərzində tamamilə talan edilmişdi. Texniki kitabxanalar əsasən Azərbaycan Dövlət Plan Komitəsinə və həmkarlar təşkilatlarına tabe idilər. Bu təşkilatlar isə texniki kitabxanaları xilas etmək üçün heş bir tədbir görməmiş, qərar qəbul etməmişdilər. Beləliklə, 1991-1992-ci illərdə 100-ə yaxın texniki kitabxana bağlanmışdı" [5, s. 80].

Bundan başqa, kitabxana şəbəkələrinə malik olan digər nazirliklərdə də bu cür neqativ hallar baş vermiş, kitabxana əmlakı talan edilmiş, kitabxana binalarından müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilməyə başlanmışdı.

Yalnız Heydər Əliyevin respublika rəhbərliyinə qaydısından sonra bu hərc-mərcliyə son qoyuldu. Ulu öndər Azərbaycan dövlətçiliyi ilə yanaşı mədəniyyəti, o cümlədən kitabxanaları da sonu görünməyən belələrdən xilas etdi. Bu dövrdə Heydər Əliyevin dövlət kitabxana siyasəti respublika miqyasında aparılan kitabxana işinin əsasını təşkil edir. Həmin illərdə kitabxanaların normativ-hüquqi bazasının formalaşdırılması da Heydər Əliyevin qayğısının və fəaliyyətinin nəticəsi kimi dəyərləndirilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, kitabxana işinə dair dövlət siyasətinin formalaşdırılmasında Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası əsas qanunvericilik bazası rolunu oynayır. Ölkə vətəndaşlarının mədəni sərvətlərdən istifadə etmək hüquqları Konstitusiyanın 40-cı və 50-ci maddələrində şərh olunmuş, kitabxanaların hüquqları təsbit edilmiş, onların qarşısında insanlara kitabxana və informasiya xidmətinin yüksək səviyyədə, maneəsiz, qüsursuz və vaxtında təşkil edilməsi vəzifəsi qoyulmuşdur.

Xatırlatmaq lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini elan edəndə qədər kitabxanalar 1984-cü ildə qəbul edilmiş "SSRİ-də kitabxana işi haqqında Əsasnamə"yə uyğun olaraq fəaliyyət göstərirdi. Bu sənəd mahiyyətəcə totalitar sovet rejiminin ideologiyasına əsaslanırdı. Ona görə də yeni dövrün tələbləri nəzərə alınaraq məhz Heydər Əliyevin göstərişi və tövsiyəsi ilə 1996-cı ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti "Kitabxana işi haqqında" qərar qəbul etdi.

Prezident Heydər Əliyev 29 dekabr 1998-ci ildə isə ilk dəfə olaraq "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununu imzaladı. Həmçinin onun 2 mart 1999-cu il tarixində imzaladığı Fərmanla "Kitabxana işi

haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi, Qanunun ayrı-ayrı maddələrinin yerinə yetirilməsinə cavabdeh olan dövlət orqanlarının müəyyənləşdirilməsi həyata keçirildi.

"Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa kitabxanaların əmlakının, fondlarının və statusunun, xüsusilə onların sovet dövründə yerləşdikləri binalarının mühafizəsi məqsədilə bir sıra maddələr məhz Heydər Əliyevin göstərişi və tövsiyələri əsasında daxil edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 29 sentyabr 1995-ci il tarixli 1120 №-li Qanunu ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı" isə bu sahədəki bütün suallara aydınlıq gətirir.

"Dövlət Proqramı"nın "Özəlləşdirməyə münasibətdə dövlət mülkiyyət obyektlərinin təsnifatı" adlı 1 sayılı əlavəsində "Özəlləşdirilməsi qadağan olunan müəssisə və obyektlər" in siyahısı verilmişdi. Sənədin 3-cü bəndində yazılırdı: "Azərbaycan xalqının tarixi və mədəni irs obyektləri (nadir mədəniyyət və təbiət abidələri, təbiət, tarix, mədəniyyət, elm və texnika obyektləri, o cümlədən dövlət muzeylərində, arxivlərdə və kitabxanalarda saxlanılan sənədlər, onların yerləşdiyi binalar və sahələr)" özəlləşdirilməsi qadağan olunan müəssisə və obyektlər qrupuna daxil edilmişdir [2].

Məlumat üçün onu da qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin imzaladığı 16 may 2000-ci il tarixli "Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun "Dövlət əmlakının təsnifatı" adlı 6-cı maddəsinin 6.2-ci bəndində göstərilirdi:

"Azərbaycan Respublikasının dövlət mülkiyyətində saxlanılan aşağıdakı əmlak növlərinin özəlləşdirilməsi qadağandır:

Mədəniyyət haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq, dünya təbii və mədəni irs siyahısına daxil edilmiş, həmçinin milli mədəni və təbii irsə aid dövlət əmlakı, o cümlədən Azərbaycan xalqının tarix və mədəniyyət abidələri (yerli əhəmiyyətli tarix və mədəniyyət abidələri istisna olmaqla), dövlət muzeyi, dövlət arxivi və mərkəzi dövlət kitabxanasının eksponatları və fondu" [3].

Beləliklə, respublikamız çox çətin iqtisadi vəziyyətdə olduğu bir dövrdə Heydər Əliyevin ciddi tapşırığı ilə mədəniyyət müəssisələrinin, xüsusilə kitabxanaların hərraca qoyulmasının qarşısı alındı, qiymətli kitab fondlarının dağıdılması hallarına son qoyuldu. 1998-2000-ci illərdə Nazirlər Kabineti Milli Kitabxananın və sahəvi elmi kitabxanaların, rayon və şəhər kitabxanaların statusunun və əsasnamələrinin təsdiqi, fondlarının uçotu və mühafizəsi haqqında qərarlar qəbul etdi. Əlbəttə, bütün bu tələyüklü vəzifələr Azərbaycan xalqının çoxəsrlik mədəniyyətinə, milli mənəvi dəyərlərimizə, kitaba və kitabxanaya yüksək qiymət verən görkəmli dövlət xadimi və müdrik şəxsiyyət Heydər Əliyev tərəfindən həyata keçirə bilirdi.

Doğma Qarabağ torpaqlarının erməni işğalından azad olunacağına ürəkdən inanan Heydər Əliyevin ruhu bu gün şadırdır. Çünki onun işıqlı ideyalarını böyük uğurla davam etdirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyev 44 günlük Vətən müharibəsində tarixi zəfər çalaraq Heydər Əliyevin ən böyük arzusunu və müqəddəs vəsiyyətini uğurla yerinə yetirə bilmişdir.

Müasir dövrdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə kitabxanaların fəaliyyətinin müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq yenidən qurulması və daha da təkmilləşdirilməsi prosesi gedir. Bütün bu geniş miqyaslı işlərin təməlinə də məhz Ulu Öndər Heydər Əliyevin kitabxana işi sahəsində uzaqgörənliklə həyata keçirdiyi möhtəşəm tədbirlər durur.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikasında 1995-1998-ci illərdə dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu: 29 sentyabr 1995-ci il; № 1120 / https://e-qanun.az/framework/9472#_edn1
2. "Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu: 16 may 2000-ci il; № 878-IQ / <https://e-qanun.az/framework/26044>
3. Əliyev, Məmməd; Tahirqızı, Şəhla. Kitabxana işinin inkişafında ümummilli lider Heydər Əliyevin rolu / <https://science.gov.az/ru/news/open/16926> (16.05.2021)
4. Xələfov A. Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi: Monoqrafiya / Elmi redaktor Tamella Musayeva; Redaktor Knyaz Aslan. – Bakı: Azərneşr, 2006. – 312 s.
5. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslük. III hissə / Elmi redaktor Knyaz Aslan. – Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2010. – 432 s.
6. Xələfov A. Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Kitabxanası: Monoqrafiya / Redaktorlar Knyaz Aslan, Pərviz Kazımi. – Bakı: Elm və təhsil, 2019. – 264 s.
7. "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu: Bakı şəhəri, 29 dekabr 1998-ci il; № 611-IQ / <https://e-qanun.az/framework/5041>
8. Məmmədova, Arzu. Ümummilli lider Heydər Əliyevin kitabxana siyasətinin fəlsəfəsi / <https://infonews.az/?p=15171> (12.12.2021)
9. Tahirov, Kərim. Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycanda kitabxana quruculuğunun banisidir / <https://525.az/news/167931-heyder-eliev-musteqil-azerbaycanda-kitabxana-quruculuğunun-banisidir> (09.05.2021)